

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2015

MEMORANDAMU

MARAGA: 80

Memorandamu uyu u na masiatari a 22.

KHETHEKANYO YA A**VHURENDI: MARAGA DZA 30****MBUDZISO U BVA KHA 1–4****VHURENDI HO VHONWAHO (RANDELWAHO)****MBUDZISO YA 1 (MBUDZISO NDAPFU)**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

ZWIFHONDO ZWO SALAHO ZWI ZWOTHE – NA Milubi**Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:**

- Maraga dza 7 ndi dza mbuno.
- Maraga dza 3 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila hei:
  - Maraga 3 arali e kha khoudu 4–5
  - Maraga 2 arali e kha khoudu 3
  - Maraga 1 arali e kha khoudu 1–2

ADENDAMU**MARANGAPHANDA**

Vese yo vhumbwa nga maipfi o faredzaho thalutshedzo, ngeno thouni i ndila ine murendi a bvisela khagala vhupfa hawe, sa u takala, u sinyuwa, u gungula, na u sasaladza na zwiwiwe.

MBUNO

Mitaladzi 1 na 2 i sumbedza vhana vha tshi dzula vho takala musii vha tshe na mme avho.

Mitaladzi 3, 4, 5 na 6 vhana vho vhulahelwa mme avho nga muthu we a tou dodela a sa vhonwi nga muthu.

Mitaladzi 7 na 8 vhana vho vhulahelwa mme avho musii vha tshe vhatuku, lune a vha koni tshithu.

Mitaladzi 9,10 na 11 vhana vha pfa vha sa pfesesi u tuwa ha mubebi wavho ngeno vho vha fulufhedzisa uri a vha nga vha sii/ fhambani navho.

Mitaladzi 12 na 13 ho dina mbava ye ya da ya vha vhulahela mme avho.

Mitaladzi 14,15 na 16 vhana nga u vhulahelwa mme avho vha sala vhe vhusiwanani vhu no vhavha na u dina.

Mitaladzi 17 na 18 u vhulahlwa havho mme hu khagala vhaiti vhazwo naho vha sa athu u divhea vha tshe vho dzumbama.

Mitaladzi 19, 20 na 21 vhavhulahi vha mme a vhana vha do wanala vha divhea, vha konaha u rovhedzwa/hatulwa.

PHENDELO

Murendi o kona u shumisa vese/mitaladzi na thouni u bvisela khagala vhupfa hawe.

NB: [Mulingiwa a nga di amba nga u vhulahwa ha tshinoni tsha sia zwifhondo zwo tangelwa].

[10]

MBUDZISO YA 2

NELSON MANDELA – LR Ndlovu

2.1 (Shangoni la Qunu) ho bebiwa riwana wa mutukana v (Vho-Mandela) nga riwaha wa 1918.v (2)

2.2 Ndi thendokhodi (Ephiki). v Murendi u khou khoda na u pembelela mabebo a muhali Vho-Mandela.v (2)

2.3 Ndi ngoho arali vha zwi divhe ndi musu vho tea u vha vho fara/alusa Vho-Mandela zwavhudi vha tshi divha uri vha khou ya u vha murangaphanda wavho.vv (Na zwiinvevho zwi pfalaho). (2)

2.4 Mulaedza ndi wa uri vhathu kha vha aluse riwana muwe na muwe nga lufuno, ngauri a ri divhi zwine a do vha zwone matshelo. vv (2)

2.5 Ndi u sumbedza u pfa vhutungu nge pfunzo ya tshitalula ya 'Bantu Education' ya hotefhadza lushaka nge ha shayea vhatali vha ngaho Vho-Nelson Mandela.vv (2)

[10]

MBUDZISO YA 3

A TODAHO MUNAMBA NDI NNYI? – TT Mudau

3.1 Murendi u tutuwedza vhathu uri vha diphine nga mbofholowo ye vha i wana zwi tshi konda.vv (2)

3.2 Ndi okzimoroni – u sumbedza uri naho ri tshi khou diphina nga mbofholowo (ro takala), hu na vhanzhi vho tambulaho vha tshi i lwela (ri tshi lila).vv (2)

- 3.3 Murendi u khou khwathisedza uri a hu na a sa funi zwivhuya (munamba, nduhu, tshikoli) zwo diswaho nga mbofholowo.√√ (2)
- 3.4 Murendi u amba nga maipfi a lemelaho a tshi eletshedza vhaswa vha Afrika Tshipembe uri mbofholowo na vhukimvi zwine vha diphina ngazwo vha songo tamba ngazwo, vha vho hangwa uri zwothe hezwi zwo wanala nga murahu ha thambulo khulwane vhukuma.√√ (2)
- 3.5 Murendi u pfala a tshi khou kwengweledza vhathu uri vha songo hangwa zwe vha tambulisa zwone musi vha sa athu u wana mbofholowo. Murendi u shumisa ipfi 'pwashekanywa' na 'mbondo' zwi ambaho u thutha/fhelisa muvhuso wa tshitalula.√√ (2)
(Na zwiñwevho zwi pfallaho). [10]

MBUDZISO YA 4

VHASWA VHA AFURIKA – TSHIPEMBE

- 4.1 Ndi u diimisela, vha shuma vha sa neti, u itela u diphina nga zwivhuya zwa shango lavho.√√ (2)
- 4.2 Muñwe na muñwe u vho amba nga hune a funa vhunga mbofholowo ya u amba ro no vha nayo kha ndayotewa.√√ (2)
- 4.3 Tsho tea ngauri murendi u bvisela khagala uri vhathu vha songo ri vho wana mbofholowo yavhudi vha tamba ngayo. √ √ (2)
- 4.4 Ndi ndungekanyo ya murambaladzo/yo sendamaho/budekanaho √ ('ambare' kha 9, na 'ambarani' kha10). Murendi o dovhola maipfi haya a tshi khwathisedza uri vhaswa vha litshe vhubva, vha shume nga maanda na nga vhudele uri vha kone u ranga phanda shango lavho vha li bveledzise. √ (2)
- 4.5 Murendi u khou vhona shango lino li tshi do xeledwa nga zwivhuya zwa, zwa vho nga mafanedza arali madadzwané/vhaswa vhalo vha sa shumesa (dzhena tshikolo).√√ (2)
(Na zwiñwevho zwi pfallaho). [10]

NA

VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO (RANDELWAHO)**MBUDZISO YA 5 (MBUDZISO PFUFHI)****NDI WANAFHI KHONANI – NK Phalanndwa**

- 5.1 Murendi u ṭlutshela u wana khonani ine i si vhe na ṿhutshivha ya mu fha zwine ya vha nazwo. √√ (2)
- 5.2 Mutaladzi/vese 3: 'Zwashu zwiphiri khanani zwa honelwa'. √ Ngauri u tama khonani ine ya nga vhulunga mafhungo avho a sa ðivhiwe nga vhanwe ṿhathu.√ (2)
- 5.3 O kona ngauri u khou ṭoda khonani vhukuma i sa mu dzimi zwine a vha nazwo, ine ya wanala ṭshifhinga ṭshothe muṣi a ṭshi ṭoda/muthu ane a nga mu thusa e khakhathini/musi o hanganea.√ √ (2)
- 5.4 Rifureini i kha mitaladzi 1, 2 na 5: 'Ndi wanafhi khonani ...'. √ Nga iyi ndovhololo murendi u khou khwathisedza uri khonani ya vhukuma ha athu i wana/a iho/u tama u wana khonani ya ngoho i mu thusaho kha zwothe/misi yothe. √ (2)
- 5.5 - Ndi ha u pfa ṿhutungu ngauri u tou nga ha khou kona u wana khonani ine ya vha na thuso kha ṿhutshilo hawe. √
 - U pfa o hanganea ngauri khonani vhukuma ha i ðivhi, u hambela thuso kha Mudzimu. √
 (Na zwiñwevho zwi pfallaho). (2)

[10]**ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30**

KHETHEKANYO YA B

NGANEA: MARAGA DZA 25

MBUDZISO U BVA KHA 6–11

MBUDZISO YA 6 (MBUDZISO NDAPFU)

TSHI DO LILWA – NE Phaswana

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoundu 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoundu 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoundu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

MARANGAPHANDA

Siangane na fhethuvhupo

Siangane ndi nzulele na kuitele kwa zwithu kwa vhupo honoho zwine zwa fhedza zwi tshi tutuwedza kutshilele kwa vhatu. Fhethuvhupo ndi fhethu hune mafhungo a khou bvelela hone zwo katela na tshifhinga tshine mafhungo a khou bvelela ngatsho. Mvumbo ndi zwine muanewa a vha zwone, a tshilisa zwone.

MBUNO

6.1 Dzhalagoma.

- Nganea iyi i khou bvelela **doroboni** ya **Thohoyandou** hune zwa vhugevhenga ha u hamboka vhatu na dzibannga zwa vha zwo no anda vhukuma. Fhethuvhupo na siangane zwa dorobo ya Thohoyandou zwi tutuwedza Dzhalagoma u dzhena kha vhugevhenga ha u hamboka vhatu tshelede na dzigoloi.
- I dovha hafhu ya bvelela **kerekeni** hune ra hu divhela uri vhakereki vha nea munikelo, tshafumi, vhatanzi, thero ya vhafunzi na u shuma ha Muya Mukhethwa kha u shundukisa mvumbo dza vhatu, izwi zwo tutuwedza u shanduka ha Dzhalagoma we a vha o ya u hamboka, a tshi rembuluwa a vho vha mutendi.
- **Khothe** ndi he Dzhalagoma a shanduka thanzi ya muvhuso nga murahu ha musi o fariwa.

6.2 Vho-Emeli.

- Mafhungo a nganea iyi a kwama **muṭa** hune ha vha na vhana, nṇḁu, thundu, zwiambaro na goloi. Izwi zwi ita uri vha ḁi ita zwickolodo vha tshi ya naho zwi tshi khou vhonele uri zwi khou vha homela. Vho-Emeli vha ita uri muḁini hu rengwe thundu ya nḁuni ya maimo a nṭha nga tshikolodo. Vha renga zwifuko zwi ḁuresaho nga tshikolodo ngeno na vhana vha tshi dzhena zwickolo zwa u ḁura. Vho-Emeli sa mufumakadzi vha funa zwa nṭha uri vha vhonele vhe vha khwine kha shango ḁa musalauno ḁa muṭaṭisano.
- **Zwickolo zwa Pietersburg**
Ri hu ḁivhela u vha zwickoloni zwavhuḁi, nahone zwi no ḁura vhukuma na u kona u gudisa tshikhuwa. Izwi zwi ṭuṭuwedza Vho-Emeli uri vha ise vhana vhavho hone.
- **Yunivesithi** ndi he Vho-Emeli vha vha vha tshi shuma hone. Izwi zwi ṭuṭuwedza uri Vho-Emeli vha wane vharengi vha mbanzhe.
- **Tshitandani** ndi fhethu ha nṭha, ha nḁu dza u ḁura, izwi zwi ṭuṭuwedza Vho-Emeli nga u vha funa zwa nṭha, vha kombetshedza Vho-Luvhone u renga inwe nḁu ya dzi no ḁura.

PHENDELO

Muṇwali o kona u farekanya siangane na fhethuvhupo zwe zwa fhedza zwi tshi bvisela khagala mvumbo ya Dzhalagoma na Vho-Emeli na kutshilele kwavho. [25]

MBUDZISO YA 7 (MBUDZISO PFUFHI)

TSHI DO LILWA – NE Phaswana

- 7.1 Ndi khudano ya nga nḁa.√ Khudano i simuwa musi Vho-Emeli vha tshi halifhela Vho-Luvhone ngauri vha tou nga vhone (Vho-Luvhone) a vha funi avha vhaṭhannga vhavhili vha tshi vha rengulula/bvisa tshandanguvhoni kha mapholisa uri vha vhoḁhololwe kha mulandu we vha farelwa wone.√ (2)
- 7.2 Vho-Luvhone vha vhona Vho-Emeli sa muthu a si na tsha khanani nga u sokou amba mafhungo fhethu hu songo teaho, nahone a sa ṭoḁi u thetshesela/pfa tsha muṇwe, a dovha hafhu a vha na lunyadzo. √√ (2)
- 7.3 Dzhalagoma u a funa u thusa vhaṇwe vhatu vho hanganea, ngeno Luambo a muthu wa u hofhola. √ √

KANA

Dzhalagoma u tshila nga vhugevhenga, ngeno Luambo e ramabindu. √√ (2)

- 7.4 Nyito i takuwaho/u bveledza mafhungo. √ Ngauri vhaanewa avha vha kha di bvela phanda na vhugevhenga, hune ha khou alusa thaidzo uri i ye mathakheni.√ (2)
- 7.5 Kutshilele kwa Dzhalagoma na khonani dzawe kwa vhugevhenga na tshandanguvhoni na mapholisa ku tutuwedza Vho-Emeli uri vha bvele phanda na u rengisa mbanzhe. √ √ (2)
- 7.6 Dzhalagoma na khonani dzawe vho vha vhe na muhumbulo wa u do homboka kereke vha pfuma, fhedzi Dzhalagoma a mbo di dzhiwa nga muya a vho rembuluwa a bvukulula/ambulula tshiphiri tshothe. Sa vhaswa zwi vha gudisa uri muthu u a shanduka vhutshiloni √ √ √ (3)
- 7.7 Ndivho ya muñwali ndi u sumbedza uri arali muthu a vha na vhuhovheleli ha u funesa zwa ntha u fhedza o didzhenisa kha zwikolodo zwi lemela/Muthu kha fushee nga zwine a vha nazwo zwa sa ralo u do fhedza o didzhenisa kha mabindu ane a lwa na mulayo wa shango a vho fhedza o fariwa.√ √√ (3)
- 7.8 Muñwali u ri ñea Vho-Luvhone vhe muthu ane a tendelela zwine zwa itwa nga mufumakadzi wawe, ngauralo Vho-Emeli vho vha shumisa u didzhenisa kha milandu na vhugevhenga nga u vhone u tenda havho u langiwa nga musadzi. √√ (2)
- 7.9 Vho-Emeli vha vhone Vho-Luvhone vhe muthu wa goswi a si na tshivhindi.√
Vho-Emeli vha dzhia Vho-Luvhone vhe muthu ane a nga vha rengisa kha mapholisa. √ (2)
- 7.10 Ee, zwi a itea kotho, muthu a ambaho ngoho a nga shanduka thanzi ya muvhuso, a ñea vutanzi ha zwothe zwo bvelelaho. √√ (2)
- 7.11 Ndo vha ndi sa do tenda u langiwa tshothe nga mufumakadzi. √
Ndo vha ndi sa do litsha mushumo. √
Ndo vha ndi sa do dzhena kha vhugevhenga. √
Ndo vha ndi tshi do ya kha vhaletshedzi vha zwikolodo. √
Ndo vha ndi tshi do shumela tshigwevho tsha zwe nda ita. √
(Zwiraru fhedzi na zwiñwevho zwi pfallaho) (3)

[25]

MBUDZISO YA 8 (MBUDZISO NDAPFU)

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoundu 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoundu 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoundu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

MARANGAPHANDA

Siangane na fhethuvhupo

Siangane ndi nzulele na kuitele kwa zwithu kwa vhupo honoho zwine zwa fhedza zwi tshi tutuwedza kutshilele kwa vhathu. Fhethuvhupo ndi fhethu hune mafhungo a khou bvelela hone zwo katela na tshifhinga tshine mafhungo a khou bvelela ngatsho. Mvumbo ndi zwine muanewa a vha zwone, a tshilisa zwone.

6.1 Vho-Lugisani.

- Mafhungo a bugu iyi a khou bvelela mahayani kha la **Mphagane** hune ha vha na mivhundu yo fhambanaho ine ya vha Tshiozwi, Dovhoni, Marombeni na Hamutiba. Milandu i sengiwa **kharoni** khulwane Mphagane arali yo bala kha magota. Vho-Lugisani sa murado wa khoro ya shango vho vha vha tshi lwela/imelela vhathu vha si na milandu kharoni ngeno mirado miñwe ya khoro i tshi vha vhona mulandu ngauri vho vha tshi tevhela ngoho ya mafhungo.
- Vho-Lugisani vha pfa na u thetshelesa zwine vhothovhela vha amba. U ya nga kuitele kwa **mahayani na mvelele** khosi i tea u pfiwa naho zwine ya amba zwi sa pfesesei.
- Vho-Lugisani vha tenda vhothovhela vha tshi ri vha pfuluwe Tshiozwi vha ye u dzula Dovhoni naho zwi tshi vha humisela murahu kha mabindu avho.
- Vho-Lugisani vha tenda u ya **Dovhoni** vha dzula mudini wa Madilonga he ha vha hu na ndu, tshitanga na dulu zwo fulelwaho nga mahatsi vha sia mudu wavho wavhudi.

- Vho-Lugisani vho do ya **Johannesburg** he vha swika vha galatsha Vho-Nethononda na Vho-Makhado uri vha fhate midi yavho Dovhoni uri vha vha thuse u bvedza shango la Dovhoni.
- Vho-Lugisani vha tenda u hangwela vhothovhela Mphaga nga murahu ha phambano khulu ya vuhosi, he vha fhedza vho vhulahlwa na nwana fhedzi vha tenda u vhewa vuhosi kha shango la Dovhoni.

6.2 Vho-Mandiwana.

- Vho-Mandiwana ndi mudzulatshidulo wa khoro khulwane ya **Mphagane** hune mafhungo a tsengo a tshewa ngavho.
- Vho-Mandiwana vha toda u la nga u shumisa tshandanguvhoni kha vahwelelwa afho **musanda**. Vha hatula Vho-Sandani Mawelewele uri vha lifhe tshelede vha songo khakha ngeno ho khakha Vho-Mandiwana nge vha hatula milandu ngeno manwe mashango a sa athu divhadzwa. Vha bvisisa Vho-Tshikweta rannda dza fumbili vha tshi vha fulufhedzisa uri vha do vha tshimbizela mulandu wavho zwavhudi.
- Vho-Mandiwana vha disa muhumblo wa uri vathannga vha lidze tshikona madekwana manwe na manwe, u vusa zwitambo na thondo na u isa vathannga vha songo fumbaho mulani. Ane a sa do tevhedza zwenezwo u do lifha nga rannda dza fumi.
- Nga nwanambo wa vengo na vivho, Vho-Mandiwana vha langana na Vho-Mukhotho uri vha vhulahe Vho-Lugisani nga tshiganame. Vha nekedza nwana wavho ane a pfi Vho-Sara we a vha a tshi dzula **Tshiozwi** uri a shelele Vho-Lugisani mushonga halwani.

PHENDELO

Munwali o kona u farekanya siangane na fhethuvhupo zwe zwa fhedza zwi tshi tutuwedza na u bvisela khagala mvumbo ya Vho-Lugisani na Vho-Mandiwana na kutshilele kwavho.

[25]

MBUDZISO YA 9 (MBUDZISO PFUFHI)

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

- 9.1 Khudano yo vhangwa nga vhutshivha, vhubva, zwitshile, vuvu, vivho, vengo, na gonyololo, nge Vho-Lugisani vha vha vha tshi dzulela u amba ngoho khoroni.√√ (2)
- 9.2 Vho lutanya Vho-Lugisani na Vho-Nyamalwela Singo nge vha nwalwa vhurifhi vha pometschedza uri ho nwalwa nga Vho-Lugisani vha tshi todou dzhiela vho Vho-Nyamalwela vuhosi.√√ (2)

- 9.3 Muṭa wa Vho-Lugisani wo vha wo dzudzanyea/u na mulalo/wo vuda/ṅgeno wa Vho-Mamidze wo vha u songo vuda, u si na mulalo. ✓ (2)
- 9.4 Ndi musi Tshambenga a tshi thaipha vhurifhi ho ṅwalwaho nga Vho-Mamidze ha u zwifhela Vho-Lugisani uri vha khou vhangā vuhosi ha Dovhoni, zwine zwa mu vhengisa nga Vho-Lugisani/Musi Tshambenga a tshi pora muḍi wa Vho-Lugisani ḽiṅwe ḽa tombo ḽa fhedza ḽo rwa ṭhoḽo ya ṅwana Mukandangalwo a mbo ḽi lovha, na zwone zwi ṅaṅisa vengo khae.✓✓✓ (3)
- 9.5 Ri guda uri musi u tshi vhambela muṅwe muthu maano mavhi, musi zwi tshi vho bvela khagala zwi fhedza ho no vha iwe ane a wela khomboni.✓ Vho-Mamidze na khonani dzavho vho lukela Vho-Lugisani maano mavhi a uri vha pandelwe shangoni ha vho fhedza ho pandelwa vhone. ✓✓ (3)
- 9.6 Ndi tsha thasululo/mafhedzele/magumo.✓ Tshiphiri tsha tshikwekwe tsha Vho-Mamidze na khonani dzavho tshi bvela khagala. ✓ Vhamusanda vha dzhia tsheo ya u pandela Vho-Mamidze na khonani dzavho. ✓ (3)
- 9.7 Muṅwali u ri ḽisela Vho-Mphaga vhe khosi i imaho na ngoho, izwi ri zwi vhona musi vha tshi pandela Vho-Mamidze na khonani dzavho vhe vha vha vho ḽala tshimbevha.✓✓ (2)
- 9.8 Muthu u kaṅa zwe a zwala, arali a tshila nga ṅdila i songo lugaho, u ḽo ḽivhiwa nga zwithu zwivhi, na zwivhuya zwine a ita zwi fhedza zwi si tsha vhone. Vhafunzi Vho-Mamidze na khonani dzavho vho fhedza vho shakuliswa nga ṅwambo wa zwiito zwivhi. ✓✓✓ (3)
- 9.9 Zwi a tendisea, ngauri hu na vhathu vha no ṭodou vhona muthu a tshi tambula nge vha mu vhambela maano mavhi kana u mu retshela zwikwekwe. ✓✓ (Na zwiṅwevho zwi pfallaho). (2)
- 9.10 - Ndo vha ndi tshi nga vhona uri vhaeletschedzi vhangā vha vhe vhathu vha fhulufhedzeaho vhukuma.✓
 - Ndo vha ndi tshi nga lwa na mazwifhi na zwitshela. ✓
 - Ndo vha ndi tshi nga ṭuṭuwedza pfunzo na mvelaphanda na u ima na vhathu vha shango vha imelaho zwenezwo. ✓
 (Na zwiṅwevho zwi pfallaho). (3)

[25]

MBUDZISO YA 10 (MBUDZISO NDAPFU)

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

MARANGAPHANDA

Siangane na fhethuvhupo

Siangane ndi nzulele na kuitele kwa zwithu kwa vhupo honoho zwine zwa fhedza zwi tshi tutuwedza kutshilele kwa vhathu. Fhethuvhupo ndi fhethu hune mafhungo a khou bvelela hone zwo katela na tshifhinga tshine mafhungo a khou bvelela ngatsho. Mvumbo ndi zwine muanewa a vha zwone, ndi kutshilele kwawe na kuvhonele kwawe kwa vhutshilo.

MBUNO

Mawela

- Mafhungo a iyi bugu a khou bvelela **mahayani** (naho hu sa tsha tou vha Venda la mulovha tshothe kwa), muvhunduni wa **Tshanowa** ngei **Domboni** he Mawela a bebelwa na u alutshela hone.
- Mahayani vhathu vha a tshivhana na u itelana mavivho, nahone vhathu vhanzhi vha kha di vhuswa nga vhutendatenda. Hezwi zwi tutuwedza Mawela u vha na vhutendatenda kha zwa vhuloi. Musi Mawela a tshi pfa zwauri mmbwa ye ya vha i kha saga a si mmbwa ndi phele, o tou zwi dzhia zwo ralo, ngauri zwi a ambiwa na u tendiwa mahayani.
- Musi hu tshi pfi Vho-Maemu ndi muloi nahone vha khou mu gadisa phele na zwenezwo o zwi tenda.
- Mawela o aluwa a tshi pfa uri muloi u a fhisiwa ngei **mahayani**. Ndi zwone zwo tutuwedzaho muhumbulo wa u todou fhisa Vho-Maemu na muta wothe.
- Ndi muthannga we a vha a tshi dzhena tshikolo **Yunivesithi** ya Natal. O vha e murado wa khoro ya matshudeni. Mafhungo a makhomoretthe a wanala na henengei Yunivesithi.

- U n̄walela luñwalo khonani yawe a tshi ri u t̄oda u fhisa muḍi wa Vho-Maemu.
- U t̄odela Vho-Maemu makhomurethe uri vha mu thuse kha u vha fhisedzela.
- Mafhungo a bugu iyi a bvela phanda ngei **khothe** he Mawela a vha a tshi khou senga mulandu wa u t̄odou vhulaha he a gwevhelwa u dzula dzhele miñwaha ya fumbilimbili.

Vho-Matodzi.

- Ndi mukegulu vho alutshelaho **mahayani**, nahone vho faraho tshilala.
- Ndi muthu a tendaho uri ñanga dzi amba ngoho.
- Tshiñwe na tshiñwe tshine tsha bvelela, arali vha sa tshi pfesesi vha ya vha vhonisa **dziñangani** kana **mingomeni**.
- Ri vhona vha tshi gidimela u ya u vhonisa nga ha saga lo hwalaho mmbwa yo faho uri li ñela mini **giratshini**. Zwe ñanga ya vha vhudza vho zwi t̄angedza uri ndi ngoho ngauri khavho ñanga ndi yone ambadzifhele.
- Zwa dziñanga zwi vha sia vha tshi zwifha. Mazwifhi a a lut̄anya. O fhedza o lut̄anya Vho- Sara na khonani yavho Vho-Maemu.
- Mafhungo a zwa mapholisa na **dzikhothe** vha a a shavha ngauri a vho ngo aluwa ngazwo. Musi Mawela o farwa vho vha tshi tou lila. Vho vha sa funi musu hu tshi ambiwa uri vha do tea u ya u ñea vhuṭanzi khothe.
- Mukegulu avha vho vha na t̄huthuwedzo i si yavhudi kha vhuṭshilo ha Mawela muḍuhulu wavho.

PHENDELO

Muñwali o kona u farekanya siangane na fhethuvhupo zwe zwa fhedza zwi tshi bvisela khagala mvumbo ya Mawela na Vho-Matodzi na kutshilele kwavho. [25]

MBUDZISO YA 11

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

- 11.1 Mawela o pfa uri vha muṭa wa ha Lialama ndi vhone vhane vha khou mu lowa, a humbula u vha fhisela nduni. √√ (2)
- 11.2 Mafhungo ayo o sinyusa Vho-Matodzi, vha vho humbula u ya ñangani, uri vha wane ngoho ya dambi heli. √√ (2)
- 11.3 Vho-Ramasunzi ndi munna o diimisaho kha lutendo Iwa Tshikhiresite/a vha tendi kha dziñanga na mingome, vha amba ngoho fhedzi, √ ngeno Vho-Sara a mufumakadzi ane a tenda kha zwa vhuloj/vha a zwifha vha tshi itiswa nga hone vhutendatenda havho kha dzone ñanga. √ (Zwivhili fhedzi) (2)

- 11.4 Mmbwa yo wanalaho giratshini yo tou hakiwa nga goloi ya i kokodza u swika giratshini; hezwi zwi vho shandwa sa mmbwa yo tou dzheniswaho nga madambi a vhuloi afho ngomu giratshini, izwi ha mbo vha u shanda ngoho ya zwo bvelelaho.√√ (2)
- 11.5 Ndi musi a tshi pfa mafhungo a uri u khou gadiswa phele, ene a vho a wela nga nthā a zwi tenda, a vho kuvhanganya makhomorethe uri vha fhise muḍi wa ha Lialama/Ndi musi a tshi pfa vhakegulu vha tshi amba nga ha vhuloi na dziṅanga na ene a sokou zwi tenda sa ngoho.√√ (2)
- 11.6 Ri guda uri ṅanga dzi a zwifha, nahone kha ri dzi thanye. Vho-Muraga vho zwifhela Vho-Matodzi uri mmbwa ye ya vha i sagani ndi phele. √√ (2)
- 11.7 Zwo thusa u nea/vula tshikhala vhukati ha zwiwo, uri vhuṭanzi vhu tshi sala vhu tshi swika, √ vhathu vha do vha vho no kona u guda uri mazwifhi √ na vengo a zwi vhuedzi tshithu.√ (3)
- 11.8 U bveledza kuhumbulele ku sa fani u itela u toṭomodza puloto ya bugu. Muṅwali o vha netshedza vhe munna a sa tendi kha zwa vhuloi nahone ane a ima na ngoho, ndi zwe ngazwo vha sa ime na Mawela a tshi tenda zwa vhuloi lwe a vho farwa nga mapholisa a tshi toṭou fhisa muḍi wa ha Lialama. √√ (2)
- 11.9 Thero ya bugu iyi ndi u sasaladza vhutendatenda kha zwa vhuloi. Vho-Ramasunzi vha khou hanedza/kanakana uri madambi o raliho ha konadzei vhutshiloni. (Na zwiṅwevho zwi pfalaho). √√ (2)
- 11.10 A li tendisei, ngauri muthu a nga si vhenge muthu naho hu tshi pfi o khakha, wa tama u tou mu vhulaha na muṭa wawe woṭhe nga u tou mu fhisedzela nduni./Li a tendisea, ngauri hu na vhathu vhane vha vhenga muthu musi o vha khakhela vha tama na u tou mu vhulaha. √√ √ (Na zwiṅwevho zwi pfalaho). (3)
- 11.11 - Ndo vha ndi tshi do thoma nda sedzulusa uri mmbwa i re sagani i nga vha yo ḍisa hani.
 - Ndo vha ndi sa do tenda makhadzi na vhaiwe vhathu vha tshi shela muya u si wavhuḍi kha vhana vhanga.
 - Ndo vha ndi tshi do humbela thuso ya vhadivhi vha zwa matshilisano uri vha de vha ambe na vhananga vha bve kha muya wa vhusilivhindi.
 - Ndo vha ndi tshi do humbela thuso kha vhafunzi uri vha rabelele muṭa wanga uri u bve kha nyimele heyi. √√ √
 (Na zwiṅwevho zwi pfalaho). (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:**25**

KHETHEKANYO YA C**DIRAMA: MARAGA DZA 25****MBUDZISO U BVA KHA 12–15****MBUDZISO YA 12 (MBUDZISO NDAPFU)*****HA U TSA NDI HA U GONYA* – LL Mafenya na NA Milubi*****KANI-HA VHA TOU DILWELA* – LL Mafenya**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU**MARANGAPHANDA**

Thero ndi n'wongo wa mafhungo une muñwali a tama vhavhali vha dirama vha tshi u pfa na u u divha. Nga iyo thero ri kona u wana milaedza yo fhambanaho ine muñwali vha toda ri tshi i guda v'vhu shiloni hashu.

MBUNO

- Mutodo/Thero ya mafhungo ndi u kandekanywa ha pfanelo dza vhafumakadzi.
- Mafhungo a u kandekanywa ha pfanelo dza vhafumakadzi vha fhedza vha songo v'vhu nwa mulandu, naho hu tou dzula zwaho dzhele, ndi ane vhafumakadzi vha khou amba nga hao vho a vhala kha guranda.
- Vhafumakadzi vha humbula u dzhia v'vhu kando ha u lwela pfanelo dzavho nga u tou amba/tereka/matsha.
- Vhafumakadzi vha tutuwedza v'vhu rangaphanda uri v'vhu dzhiele n'vhu fhungo ili uri li do kona u ambiwa nga divha la vhafumakadzi.
- Fhungo ili lo do dzheniswa na kha adzhenda ya mutangano wa ligi ya vhafumakadzi.
- Fhungo ilo lo dzudzanyelwa na thoho ine la do ambiwa nga fhasi hayo.

- Ho dzudzanyiwa tshiambi tshine tsha do amba nga duvha la vhafumakadzi tsho disendeka kha thoho ye tsha randelwa yone.
- Vhafumakadzi vha humbula na u ita mugwalabo nga ha fhungo ili, vha tshi isa mbilahelo dzavho ngei mapholisani, uri vhatu vho farwaho vha songo tsha newa beili, arali vho farelwa milandu ya u tshipa na u kandekanya pfanelo dza vhafumakadzi.
- Vhafumakadzi vha n'wala liniwalo la u humbela u matsha, vha tshi lwela pfanelo dzavho.
- U divhadziwa ha rali ya vhafumakadzi nga la 9 Thangule.
- Mulaedza wo nekedzwaho duvha la rali nga tshiambi tsha duvha u lwa tshothe na u tambudzwa ha vhana na vhafumakadzi.
- U sa dzhielwa ntha ha fhungo lo ambiwaho ralini vhunga thaidzo ye vha vha vha tshi khou lwela i tshi khou di bvela phanda.

PHENDELO

Muniwali o kona u bvisela mihumbulo i re afho ntha khagala, a tshi itela u fhatu muhumbulo muhulwane, une wa khunyelela musi vhafumakadzi vha tshi vho tou dilwela nga u dzhia mulayo vha u vhea zwandani zwavho.

[25]

MBUDZISO YA 13 (MBUDZISO PFUFHI)

VHA DILINDE – NA Milubi

- 13.1 Mushumo wa Vho-Funani (siangane yawo) u kombetshedza uri vha ite vha tshi ya mitanganoni tshifhinga tshothe; hezwi zwi ita uri vha lingee musi vho tangana na vhafumakadzi vha sa fulufhedzei sa Wanani. ✓ ✓ (2)
- 13.2 A kwama tshipida tsha thasululo/mafhedzele/magumo. ✓ Ndi musi mafhungo a dirama a tshi fhela ngoho yo bvela khagala. ✓ (2)
- 13.3 Funani u thoma u dada nge a divha uri Wanani u na AIDS, a vho thoma u vhudzisesa na u ambela ntha. ✓ ✓ (2)
- 13.4 Wanani ndi mutambi ane a funesa vhanna✓ ngeno Kani e muthu wa mvumbo yo dzudzanyeaho. ✓/Wanani u na vairasi ya AIDS ✓ ngeno Kani o difara a si vhe na vairasi ya AIDS. ✓ (Nthihi fhedzi). (2)
- 13.5 U thusedza u anetshela uri Funani o vha na vhushaka ha zwa vhudzekani na Wanani musi vhe mutanganoni. ✓ ✓ (2)
- 13.6 Khudano ya nga ngomu. Funani o vha na thaidzo ngomu hawe ya u divha uri muthu we a ita nae zwa vhudzekani a songo tsireledza u na vairasi ya AIDS. ✓ (2)

- 13.7 Vho-Funani vhone vha khou ima na mufumakadzi wavho uri a vhaho kha zwa u didzhenisa kha zwa vhudzekani na vhafumakadzi vha ngaho Wanani, ngeno ngoho i ya uri vhukuma vho zwi ita - hafha ndi u shanda ngoho. (Izwi zwi hanedzana na zwine a amba afho). √√√ (3)
- 13.8 Tshifhinga tsha zwino hune vhanna na vhafumakadzi a vha tsha fulufhedzea zwi tshi da kha zwa vhudzekani, √ nahone ho no dalesa malwadze manzhi sa AIDS.√ (2)
- 13.9 Funani o daḁa a tshi pfa u pfi mufunwa wawe u na AIDS. Ndi ngazwo a si tsha kondelēla u thetshelesa a tshi isa phanda, o mbo di taku a shavhela thoilethe, na lutamo lwa zwiliwa lwo tuwa.√ √ √ (3)
- 13.10 Ee, ngauri u sa fulufhedzea ha munna wavho ho disa vairasi mudini, ine na vhone i nga kha di vha kavha. √√ (Na zwiḁwevho zwine zwa pfala). (2)
- 13.11 Ndo vha ndi tshi do ya u ita ndingo. √
Arali nda wanala ndi na tshitshili tsha AIDS, ndo vha ndi tshi do ya kha vhaeletshedzi. √
Ndo vha ndi tshi do dzhia dzilafho lo randelwaho AIDS. √
Ndo vha ndi tshi do phulela mufumakadzi wanga tshiphiri tsha uri ndi na AIDS. √ (Tharu fhedzi na zwiḁwevho zwine zwa pfala) (3)
[25]

MBUDZISO YA 14 (MBUDZISO NDAPFU)

MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

MARANGAPHANDA

Thero ndi ḁwongo/muḁoḁo wa mafhungo une muḁwali a tama vhavhali vha dirama vha tshi u pfa na u u divha. Thero iyi i bvisela khagala milaedza yo fhambanaho ine riḁe sa vhavhali ra tea u i guda vhutshiloni hashu. Yo disendeka kha zwa u tambudzwa ha vhana na vhafumakadzi.

MBUNO

- Thaidzo i simuwa musi Vho-Bukuṭa vha tshi tambudza vhana vhavho Tsumbedzo, Ntshengedzeni na mufumakadzi wavho.
- Vha rwa Tsumbedzo nge vha wana a songo sheledza miri, Vho-Takalani vha tshi lingedza u kaidza na vhone vha semiwa.
- Vha kombetshedza Ntshengedzeni uri a edele navho tshihulwane ngeno e riwana wavho wa malofhani.
- Vho-Bukuṭa vha sema Tsumbedzo hu u mu thivhela uri a sa dowlane na khaladzi awe Ntshengedzeni.
- Vho-Bukuṭa a vha dzheneleli kha mafhungo a tshikolo tsha Tsumbedzo.
- Vha a mu rwela u dzula na mme awe Vho-Takalani vha tshi ri ha khou ita zwa u vhala bugu dza tshikolo.
- Vha isa phanda na u kombetshedza u ita zwa vhudzekani na riwana wavho Ntshengedzeni ngeno zwo khakhea vhukuma.
- Musi Ntshengedzeni o shavhela ha makhadzi wawe Vho-Mutshekwa, Vho-Bukuṭa vha a mu tevhela vha fhedza vha mu rwela henengei.
- Musi Vho-Bukuṭa vha tshi vhidzwa tshikoloni vha amba uri Ntshengedzeni ha na thaidzo.
- Ntshengedzeni u ya ha vhashumelavhapo a fhedza o iswa sibatela u tolwa, a wanala o vhifha muvhilini.
- Vho-Bukuṭa a vha thonifhi mufumakadzi wavho Vho-Takalani, vha a semiwa vha dovha vha rwiwa.
- Vho-Takalani vha rwelwa u vhudzisa mafhungo a u lala ha Vho-Bukuṭa na Ntshengedzeni, vha vho fhedza vho rwelwa zwenezwo.
- Vho-Bukuṭa vha fhedza vho farelwa u shengedza Ntshengedzeni lwa vhudzekani
- Vho-Bukuṭa vho fhedza vho gwevhelwa u dzula dzhele vhutshilo havho hothe.

PHENDELO

Muṅwali o kona u bveledza thero/muhumbulo muhulwane nga u bvisela zwiito zwa Vho-Bukuṭa khagala sa muanewa dendele ngauri vho fhedza vho kana mitshelelo ya kutshilele kwavho kuvhi.

[25]

MBUDZISO YA 15 (MBUDZISO PFUFHI)***MILOMO YA NUKALA – NP Nefefe***

- 15.1 Khudano ya nga ngomu. √ Ntshengedzeni u na thaidzo ine ya khou mu onza nga ngomu hawe ine ha toḍi na u i vhudza Tsumbedzo, ndi ngazwo o kombetshedzea na u mu zwifhela.√ (2)
- 15.2 Tsumbedzo ndi muanewa ane a tikedza na u nea ngeletshedzo khaladzi awe.√ U bveledzwa e muthu ane a konḍelela khaedu dzi konḍaho. √ (2)
- 15.3 Mafhungo aya a bvisela khagala uri Ntshengedzeni hu na zwe zwa itea khae murahu, zwa u rwiwa na u kombetshedzwa u dzhena kha zwa vhudzekani na khotsi awe. √ √ (2)
- 15.4 Ntshengedzeni u vhone e na thaidzo ine ya khou mu vhavha.√ U onda na u tungufhadzwa nga thaidzo ine a khou tangana nayo. √ U amba hawe ho dala u gungula. √ (Na zwiñwe zwi pfallaho). (3)
- 15.5 A hu na vhungoho, ngauri Ntshengedzeni o vha a tshi khou dzumba zwe a vha a tshi khou itwa nga khotsi awe, zwino u vho zwi shanda ha vho nga u khou vhaiswa nga u tambudzwa ha Tsumbedzo. √√√ (3)
- 15.6 Mulaedza ndi wa u kaidza vhokhosi uri vha songo ita zwa vhudzekani na vhana vhavho, ngauri mulayo u do vha dzhiela vhukando. √ Vho-Bukuṭa vho kombetshedza u ita zwa vhudzekani na niwana wavho, vha vho fhedza vho farwa. √ (2)
- 15.7 Mafhungo a u tambudzwa ha Ntshengedzeni na Tsumbedzo ho bulwaho afho mafhungoni ho fhedza ho ita uri Vho-Bukuṭa vha fariwe, √nahone vha fhedza vho gwevhiwa u dzula dzhele vhutshilo havho hothe.√ Ntshengedzeni o fhedza e muimana. √ (3)
- 15.8 Muṭani hune Vho-Takalani vha dzulela u vha vhe siho vhe mushumoni, zwi vha na thuthuwedzo ya uri Vho-Bukuṭa vha ite zwa vhudzekani na Ntshengedzeni.√ Musi Vho-Bukuṭa vha tshi disendedza tsini na u funesa Ntshengedzeni zwi na vhushaka na uri a songo phula tshiphiri tsha zwine a khou itwa.√ Musi Vho-Bukuṭa vha tshi tambudza Tsumbedzo na u sema Vho-Takalani zwi na vhushaka na uri muñwe na muñwe afha muṭani a dzule o tshuwa uri vha kone u bvela phanda na maitete avho. √ (3)
- 15.9 Hai, ngauri u tana vhuada vhune vha ita uri vha fhedze vho farelwa zwiito zwavho zwivhi. √√ (2)

- 15.10 - Kha hu vhe na u funzwa ha vhathu (na vhana) nga ha pfanelo dza vhathu.
- Vhokhotsi kha vha vhumbe madzangano ane khao vha nga eletshedzana nga ha matshilisano mitani.
  - Vhashumelavhapo kha vha eletshedze vhathu nga ha vhuada hovhu, na u vha shandukisa kuhumbulele kwavho.
  - Mulayo kha u khwathise tshanda u itela u shushedza vhanna uri vha si didzhenise kha zwa u tambudza vhana na vhafumakadzi.
  - Zwikoloni kha hu tholwe vhaeletshedzi (counsellors) vha u eletshedza vhana na vhadededzi. √ √ √
- (Na zwiwwevho zwi pfalaho).

(3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25

MARAGAGUTE: 80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhutanzi na kupfeselele kwa tshibveledzwa</p> <p>MARAGA 7</p>	<p>- Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo</p>	<p>- U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dzi pfadzaho dzo nekudzwa, naho dziñwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho - U pfesesa ha lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo</p>	<p>- Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho - Hu na dziñwe mbuno dzavhuḍi dzi tikedzaho thoho - Naho dziñwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu ḍi vha na vhutanzi vhu sa tendiseiho - U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo</p>	<p>- Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho - Kupfeselele kwa fhasi kwa lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo</p>	<p>- A hu na u pfesesa wa thoho - A hu na thikhedzo u bva kha tshirendo - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liñwalwa (vhurendi) na tshirendo</p>
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO					
<p>Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kuñekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu</p> <p>MARAGA 3</p>	<p>- Tshivhumbeo tsho lundhedzanaho tshotho - Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshotho - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama - A hu na vhukhaxhi vhu vhonealaho ha girama, mupeleto na zwiga zwa u vhalala</p>	<p>- Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfadzaho - Thevhekano ya mbuno i a pfadza - Luambo, thouni na tshitaela vhonealaho zwo lulama</p>	<p>- Hu ḍi vha na vhuñwe vhukhaxhi ha tshivhumbeo - Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhateaho ya kupfeselele na ndunzhendunzhe - Luambo lwo faredza vhukhaxhi vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea</p>	<p>- Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho - Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfadzaho - Vhukhaxhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaila a zwo ngo tea</p>	<p>- Tshivhumbeo tsho khakheaho tshotho - Vhukhaxhi vhonealaho ha luambo na tshitaila</p>
MARAGANYANGAREDZI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA NA DIRAMA [MARAGA: 25]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhuṭanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa MARAGA 15	- Phindulo ya mathakhethakheni/nthesa: 14–15 Phindulo ya mathakheni/ntha: 12–13 - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa	- U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dziṅwe dzi pfadzaho dzo nekédzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho - Hu na vhuṭanzi ha u pfesesa lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa	- U pfesesa thoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwoṭhe zwiṭalusi zwo dodombedzwa - Hu na dziṅwe mbuno dzi tikedzaho thoho - Maṅwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhuṭanzi a vhu tendisei tshifhinga tshoṭhe - U pfesesa liṅwalo na tshibveledzwa hu songo fhelelaho	- U pfesesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiṅwe zwiṭalusi zwo senguluswaho nga vhuḍalo - Mbuno thukhu dzi tikedza thoho - Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi maṭukutuku - U pfesesa hutuku ha liṅwalwa na tshibveledzwa	- U pfesesa hutukutuku ha thoho - Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwathaho ya u fhindula mbudziso - Makumedzwa ha tendisei na kathihi - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa kana tshibveledzwa
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kunekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 10	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshoṭhe - Marangaphanda na magumo ndi zwa nthesa - Makumedzwa o vhekanywa zwavhuḍi nahone a bveledzwa zwi khagala - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama	- Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho - Marangaphanda na magumo na dziṅwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho - U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa - Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama	- Hu na vhuṅwe vhuṭanzi ha tshivhumbeo - U pfadza na ndunzhendunzhe zwi di vha hone, fhedzi zwo faredza vhukhakhi - Hu na vhukhakhi vhu vhonealaho ha luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwo tea - Phara hunzhi dzo lulama	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho - Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho - Vhukhakhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea	- U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa - Vhukhakhi ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea
MARAGANYANGAREDZI	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Vhune ha khandiso iyi ho vhaledzwa